

AİLENİN TARİHİ VE YATILI OKULDA OKUMAK İSKENDER SAVAŞIR İLE SÖYLEŞİ

SÖYLEŞİ: BATUHAN SAÇ -Psikolog

İskender Savaşır'ın kim olduğunu ve neler yaptığını sıralamaya girişmeyeceğim. Ama birisi İskender Savaşır biyografisini hazırlayacak olursa şuan içinde bulunduğu yılları "yaziya mesafeli" olarak adlandırması olasıdır. Hoca'nın yazıyla ilişkisi ne mutlu ki konuşmayla paralel değil. Dergi'nin yeni teması çerçevesinde kendi bilgisinin enginliğine güvenerek "aile nedir"den "yatılı okul bir aile midir"e kadar sorular sıralandı. Sizler de bu metinde yatılı okul gibi günlük hayatın içinde düşünme pratiğimizde olmayan bir konu hakkında konuşmanın bizleri nereye götürdüğünü okuyacaksınız. Ama öncesinde aile organizasyonunun tarihi, tanımları ve çocuk adlandırma âdetleri hakkında pek çok bilgiyi sorulara verilen cevaplarda bulabileceksiniz. Ben hem İskender Savaşır'ın öğrencisi hem de soruları hazırlayan biri olarak konuşmanın tamamının heyecan verici olduğunu düşünüyorum.

Batuhan Saç: *Psikanalitik bir çalışma yapmak incelenen malzemenin geçmişini okumak, tarihini sorgulamakla eş değerdir dersek hata etmiş olmayız. Aile konusunu da psikanalitik çerçevede değerlendirmek bizi benzer işlere itirmiş gibi gözüküyor. Peki size aile nedir, aileyi oluşturan nedir, diye sorsam, ne dersiniz?*

İskender Savaşır: *Sorduğın sorular birden fazla. Bütün tarihi kuşatacak bir aile tanımı verecek olursak ailenin*

görevini, çocuğun toplumsallaşmasını sağlayan organizasyon olarak tanımlardım. Yani biyolojik açıklamaları da içine alan, çocuğun türe özgü davranışlarıyla hayatta var kalması ve ardından da sosyalleşmesini sağlayan yapıya aile diyoruz. Ama bu, çok da işe yarayan bir tanım değil. Üst memelilerden başlayarak evrimin hangi basamağında sosyalleşme gibi bir ihtiyaç ailenin temel işlevi hâline geldi? Bunu bilmiyorum ama çerçeveyi insanla sınırlar-

sak yeni doğan çaresiz olarak geliyor dünyaya. Çaresiz olarak dünyaya gelen bebeğin, yani tekil organizasyonun, tek başına sağlayamadığı şeylerin de ailesi tarafından üstlenildiğini biliyoruz. Ama işin bu kısmına bir "biyolojik buyruk" adı verebiliriz.

Marksist terminolojiyle konuşursak ailenin belirli üretim biçimlerine özgü fonksiyonları üstlendiğini de biliyoruz. Gençliğimizde insanların toplayıcı-avcı sürüler hâlinde yaşadığı, "ilkel komünal toplum" diyerek tarif ettiğimiz, zamanı geride bıraktığımızda karşımıza ilk çıkan toplumsal organizasyonun soy mülkiyeti olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla aile, mülkiyetin teminat altına alınması ve aktarılması bakımından da çok önemli

belirleyiciliği yüksek. Aile, çocuğun hayatta kalmasını ve toplumsallaşmasını sağlarken bağlı olduğu aşirete özgü bütün varlık anlayışını, biyolojik yapıları ve iktidar biçimlerini de içselleştirmesini sağlayacak zemini oluşturuyor. Daha yerleşik toplumlarda ise bu aile yapısı bir ocak çevresinde örgütleniyor. Soy düşüncesiyle bir ocak çevresinde örgütlenme düşüncesi yine din tarafından çok desteklenen bir aile tasavvurudur. Bu aile tasavvuru belirli ocak tanrılarının gözetiminde olan ve onlara ibadetin sürdüğü ailelerde görülüyor. Her hâneyi koruyan ocak tanrıları vardır ve ocak ateşinin hiç sönmemesi gerekir gibi bir inanışla süreklileşmiştir bu aileler. En iyi bildiğimiz örnekler arasında Romadan Lares ve Panes var.

işlevler kazanıyor. Üstelik ailenin buradaki anlamları biyolojik açıklamaları da aşarak fantastik öğeler de kazanan bir yapı hâline geliyor. Benim "barbar" diye adlandırmayı tercih ettiğim toplumlarda da ailenin aşirete doğru genişlediğini görebiliyoruz. Burada efsanevi bir ata ve onun kimliğini tayin eden bir ailenin varlığıyla karşılaşırız. Yani aile, tanrılar ve insanlar arasındaki ara halkayı oluşturan yapıya bürünmüş oluyor.

B. Saç: Tanrılarla insanlar arası halkayı oluşturmak nasıl bir işlev?

İ. Savaşır: Her aşiret ulvî bir atadan geldiğine inanıyor ve insanı aşan bir atadan geldiğini düşünmeye başlıyorlar. Dolayısıyla aşiret toplumlarında soyun, insanın evrendeki yerini tayin etmesi konusunda

Günümüze doğru yaklaştıkça da mülkiyetin aktarılması konusunda aile hâlâ önemini koruyor. Ama mülkiyetin korunması her iki aile tipinde de gerçekleşebilir. Modernliğe yaklaştığımızda bugüne kadar en çok çalışılmış iki aile tipi vardır; Akdeniz tipi diye anılan geniş aile ve Kuzey Batı Avrupada neredeyse normatif bir özellik kazanan çekirdek aile. Kapitalizmin gelişmesi sonucunda mülkiyet öznesinin birey olarak kabul edilmesiyle birlikte geleneksel aile önemli işlevlerinden çok önemli bir tanesini, yani mülkiyet aktarma özelliğini kaybediyor. Mülkiyetin sahibi artık birey hâline geliyor. Aile artık ortak mülkiyetin bir öznesi olmaktan çıkıyor. Yani şu anda sizin oturduğunuz ev kimin üzerine?

B. Saç: Bizim evin olduğu konum bir bütün şeklinde sanırım. Hâlâ ayrılma süreci sürüyor ve ayrılmak için çalışılıyor.

İ. Savaşır: Bahsettiğim süreç tam olarak bu işte. Osmanlı'da 1858 yılında bir toprak yasası var. O yasa, iktisadi yükümlülüğün aileden bireye aktarıldığı bir düzenlemedir. Tarihe gitmeye de gerek yok aslında, filmlerde de evlenmeden önce yapılan anlaşmalara rastlarız. Modernleşme derinleştikçe ailenin sermayeyle ilişkisi gevşiyor gibi gözüküyor. Ama tabii çocuğu nasıl büyüteceğiz konusunda vazgeçilmez bir yanı var ailenin. En azından bugüne kadar 0-2 yaş arasındaki çocuğun anne rolünü oynayan birine ihtiyacı olduğunu biliyoruz. Bugün "single parent" yani tek ebeveynin büyüttüğü çocuklar meselesi ailenin bir kere daha çok köklü biçimde kabuk değiştirdiğini gösteriyor bize.

B. Saç: Buraya kadar ailenin tarihsel izlerini sürmüş olduk. Aynı zamanda ailenin temel birtakım işlevlerinin olduğunu söylediniz. Aile çocuğa toplumsal bir işlev kazandırırken bunu en başta adlandırma ile mi yapıyor? Catherine Chaliere adları konutlara benzetiyor. Bu konutların kimisi tıka basa anlamla doluyken kimisi de boş ve sessizdir diyor. Sizce de isimler konut mudur? Bu soruyu ikame çocukları unutmadan soruyorum. Çünkü onlar öncesinden çizili yolda toplumsallaşmaya daha yatkınlara.

İ. Savaşır: Verdiğin örneği daha çok modern toplumu düşünerek söylediğini düşünüyorum. Bizde isim bir kere koyulur ve evet, gerçekten de çocuğun içini doldurması gereken bir konut, bir depo olarak görülebilir. Ama adlandırma çok geniş bir konu. Mesela Mısır Firavunları'nın beş tane adı var. Mülkiyet ilişkileri söz konusu olduğunda adlandırmanın en önemli işlevi kişinin o soydan olduğunu göstermek ve mülkiyetten pay alacağını belirtmektir. Hatta o soydan olduğunu belirtirken o soyun içinde de farklı biri olduğununun altını çizer.

Ama senin ikame diyerek andığın eski bir ismin verilmesi durumları da "tekrar ve bireysellik" arasındaki hepimizin varlığında rol oynayan noktayı hatırlatıyor. Yani isim çoğunlukla hangi kalıbı tekrar etmemiz gerektiğini de öğretir bize.

Ad bize verilen ilk buyruklardan biridir, mesela "senin adın İskender," diyerek. Zannedildiğinin aksine benim adımın Büyük İskender'le alakası yok. Bizim ailede erkekler sırasıyla Yusuf ve İskender olarak adlandırılır, yani benim oğlum olsaydı adı Yusuf olacaktı. İlk İskender ise Macaristan'dan gelen bir aristokrat.

Birçok geleneksel toplumda adlandırma biçimlerinin çeşitliliğine rastlarız. "Ergenleme" dediğimiz inisiyasyon âyinlerinde gençler önemli bir sınavı kazanarak asıl adını kazanır, mesela Boğaçhan. Bu gelenekle *Dede Korkut Masalları*'nda da karşılaşırız. Bir sonraki adlandırma da kişinin mevkisini keşfettiğinde aldığı addır. Kardinal Papa seçildiğinde de kendine kutsal literatürden bir isim seçiyor. Bu kendisinin kimi örnek alacağı hakkında da bilgi veriyor. Yani konut şeklindeki metafor doğru. Toparlarsak; çocuğa bir ad konması elbette onun toplumsal hayattaki birtakım yaşantılarını da etkilemiş olacak. Bu da ailenin aktardığı başka bir ruhsal parçayı oluşturuyor.

B. Saç: *Şuana kadar bahsettiğiniz aile yapısında çocuğun önemi büyük gibi gözüküyor. Peki ya Platon'un Şölen eserinde anlatılan efsaneye nasıl bakmak gerekiyor? Bildiğiniz gibi Platon Şölen adlı kitabında mitolojik bir anlatıyla çift cinsiyetli olan ve Zeus'un ortadan ikiye ayırdığı androgynostan bahsediyor. Artık iki parça olan androgynos da tekrar birleşmek için sürekli diğer yarısına kavuşmayı arzuluyor. Bu arzu sonucunda "kavuşan", "birbirini bulan" parçalar tekrardan "bir" mi olur yoksa "üç" mü olur? Yani Platon'un örneğinde çocuk nerede?*

İ. Savaşır: *Şölen'de "çocuk nerede?" sorusuna bir cevap yok. Sen Platon'un Aristofanes'e atfettiği efsaneyi geliştirmemi mi istiyorsun? Oradaki bir olmak ile çocuk yapmak arasında zorunlu bağlantı yoktur. Aslında Platon da dâhil tüm Yunan düşüncesi kadından doğmuş olma zorunluluğundan kurtulmak ister. Bunu bir külfet bir talihsizlik hatta bir hakaret olarak görüyorlar. İnsanı doğal bir varlık olarak kavramak ve insanı insan olarak kavramak çelişkili şeylerdir. İnsan, kendi yasasını koymak isteyen kendi nomos'unu kurmak isteyen bir varlıktır. Bizim namus kavramı da oradan türemiştir.*

B. Saç: *Psikanalitik mânâda annemizden ayrılmaktaki çabamız da bu amaca mı hizmet eder? Yani doğduysak da uzaklaşmayı istemek bunun bir telafisi midir?*

İ. Savaşır: *Babayı öldürme fiiline pek çok efsanede karşılaşıyoruz. Aslında babanın öldürülmesi neredeyse bir vecibe. Ama anneyi öldürme üzerine kurulu bir mitoloji yalnızca Yunanlar'da var; Orestes miti. Yunanlar'ın sevdiği Atina polisi değil miydi? Atina'nın koruyucu tanrıçası da Athena. Yani annesinin karnından değil de babası Zeus'un kafasından doğan bir kadın. Yani Yunan düşüncesi için doğmuş olmak talihsizliktir. İnsan doğmuş değil üretilmiş olmalı. Platon'un yapmaya çalıştığı şey de buna benziyor. Devlet'te çocukları bir an evvel aileden alıp devlete verilmesi doğaya olan bu mahkûmiyeti mümkün olduğunca erken bir noktada sona erdirmek içindir. Gerçi zoon politikon ifadesini Aristoteles kullanıyor ama Platon insanın şehre yani polise ait olduğunu ifade ediyor. Kendini gerçekleştirebilecek olan insanın kendini tamamlamasının ancak başka bir insanın sayesinde mümkün olduğunu söylüyor. İnsanın kendini gerçekleştirmesi de bir erdemse, bu erdeme giden yolun en üst merkezi de aşk olarak tanımlanıyor. Burada çocuk ve doğum yok. Doğum problematiği de insanın kendini gerçekleştirmesinde eğitimle aşılabilir bir durum. Aristofanes bölünen canlının da nasıl var olduğundan bahsetmez. Zeus öyle yarattı, doğurmadı. Bu hikâyeyi ele almaya devam edersek ana tanrıçanın yerini "allah baba"ya bırakması sürecini ele alabiliriz. Mesela Mezopotamya'da ana tanrıça çocuklarını doğuruyor. Baba tanrı ise onları bir zanaatçı gibi üretiyor. Çömlük yoğurur gibi yoğurup ruhunu üflüyor.*

B. Saç: *Konuşmanın seyri gitgide yatılı okullar ile ilgili soru sormaya açık hâle geliyor. Önceki soruda da benzer bir yere gelmiş olduk sanırım. Yani Papalar da anadan doğma adını değiştirerek doğmuş olmağından büyük ölçüde uzaklaşıyorlar diyebiliriz.*

Buraya kadar psikanalitik sorgulamanın önemli bir parçası olan tarih soruşturmasını yaptık. Yeni doğana verilen, onun toplumsallaşmasında da önemli olan "ad koyma" üzerinde de durarak kişinin

devraldığı mirasın ihtimalleri üzerine konuştuk. Ardından Yunan'ın doğal olana ve doğuma bakışının tepkili olmasından bahsettik.

Şimdi yatılı okul nedir, gibi bir soru sor-sam; konuşmanın bu seyrinden sonra yatılı okul pratiğine nasıl bakabiliriz?

İ. Savaşır: *Yatılı okul sorusunu bana sormanın çok kelek bir yanı var. Çünkü üzerine fazla düşünmediğim bir konu, izlenimlerimi paylaşacağım:*

Buna cevap vermek için gene Yunan'a bakabiliriz. Zeynep Sayın'ın ifadesiyle "Yunanzede" olmak, bütün toplumların taşıdığı bir yüküdür. Yani kendimizi doğamızdan kopmaya çalışan bir varlık olarak tanımlamak bizler için de geçerli bir durumdur. Yani bu Yunan'dan bizim de devraldığımız bir düşüncedir. Burada Doğu-Batı ayrımı yapmaya gerek yok, Akdeniz'in iki tarafı da Yunanzededir. Müslümanlar da öyle. Olsa olsa Çin'i ayrı tutabiliriz. Ailenin, çocuğun toplumsallaşmasını ve türe özgü davranışları kazanmasını sağlamak için var olan bir organizasyon olduğunu söylemiştik. Bu görevin bir kısmı anneye verili elbette. Yani çocuk annenin kucağına doğuyor sonuç olarak. Ama bir sürü topluma göre de bir an önce o çocuğu annenin kucağından almak gereklidir. Yani çocuğun hayatta kalmasını sağlanması için doğal bakımın yerini gerçek eğitimin alması gerekiyor. Keskin çizgilerle ayrılmasa da annenin ödevine bakım, toplumunkine de eğitim diyelim. Bu noktada ise kurumlar devreye girerek önem kazanmaya başlıyor. Bu yüzden bazı siyasî yapılar kendini aile olarak görebilir. "Hepimiz bir aileyiz, millet bir aile" gibi. Ama yaygın olan eğilim aile ve devleti bir karşıtlık ilişkisi içinde algulamaktır. Aile yerine "ocak" da diyebiliriz. Çocuklar yaklaşık 10 yaş civarında agoraya götürülüp eğitimlerinin orada devam etmesi sağlanıyor. "Eti senin kemiği benim" diyerek ustanın onun üzerinde mutlak hâkim kılınması bir anlamda çocuğu doğal ilişkilerin dışına çıkarıp tamamen toplum tarafından tamamlanmış ilişkiler içine yerleştirmek anlamına geliyor. Yatılı okul da buradaki işleve çok yakın görünüyor. Yani çocuğu ana kuzusu olmaktan çıkartıp yurttaş ya da toplumun ferdi hâline getirme işlevini üstlenen bir yapı kazanıyor.